

הנבואה במשנתו של הרמב"ם

א. מהות הנבואה ומעלתה

בימורה נבוכים¹ חלק ב פרק לב מביא הרמב"ם שלוש השקפות על מהות הנבואה ועל דרך קבלתה:

השקפה ראשונה - השקפה עממית, "דעת ההמון הפתאים ממי שיאמין בנבואה וקצת המון אנשי תורתנו", כלומר: דעה זו היא דעתם של אנשים לא מלומדים מבני ברית ומשאינם בני ברית. לפי השקפה זו נותן האל את הנבואה לבני אדם באופן שרירותי, ללא התחשבות בשכל או בגיל, אלא רק במידותיהם המוסריות. לפי דעה זו אין האל משרה שכינתו-נבואתו על אדם רע, אך יכול להיות נביא גם מי שחטא וחזר בתשובה.

השקפה שנייה היא זו של אריסטו הטוענת שהנבואה היא דרגה מסוימת בכישרונו של האדם. דרגה זו היא דרגת השלמות השכלית העליונה שאדם יכול להגיע אליה. גם שלמות זו כשלעצמה אינה ערוכה לקבלת הנבואה, כי יש מכשולים רבים בדרך אליה, כגון "מונע מזגו או סיבה אחת מן החוץ". לדעה זו, טיפש אינו יכול להיות נביא, ולא ייתכן שיום אחד יהיה אדם ככל בני האדם ולמחרתו יהיה נביא. רק לאדם השלם במעלות שכליות וביתרונות מוסריים נעלים ובכוח המדמה אשר מצפה לו, מובטחת הנבואה לאחר הכנות מסוימות.

השקפה שלישית היא "דעת תורתנו ויסוד דתנו", והיא דומה להשקפת אריסטו, אך בהסתייגות מסוימת. אדם שהוא שלם כנוצר לעיל יכול לקבל את הנבואה, אך היא אינה מובטחת לו, והיא תלויה ברצון האלוהי (וראה להלן).

הרמב"ם מציין כי גם בדברי חז"ל מצאנו דעה זו ש"האלוה יביא להינבא מי שירצה ומתי שירצה. אמנם - לשלם המעלה בתכלית". על השאלה האפשרית: כיצד תיתכן קביעה כזו, שרק על השלם בכל המעלות תחול הנבואה, והרי כתוב במפורש בתורה שבמעמד הר סיני כל ישראל היו כמו נביאים ש"ראו את האש הגדולה ושמעו את הקולות הנוראות והמפחידות על צד הפלא" - הרמב"ם עונה כי אכן ישראל כולם היו נוכחים במעמד ההוא אבל לא כל אחד הגיע למדרגת הנבואה השלמה, אלא לדרגה האישית הראויה לו. הרמב"ם לומד זאת מן הפסוק "עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל" (שמי' כד א), שמשמעו: משה במדרגה העליונה, אהרן למטה ממנו, נדב ואביהו - למטה מאהרן, שבעים הזקנים - למטה מנדב ואביהו, ושאר בני האדם - למטה מהם, איש איש לפי שלמותו. ואכן כך במכילתא (לשמי' יט כד): "משה מחיצה בפני עצמה, ואהרן מחיצה בפני עצמה".

הנבואה, לדעת הרמב"ם, היא מבחינה רוחנית-שכלית הדרגה הגבוהה ביותר שאליה יכול האדם להגיע. "וזאת היא היותר עליונה במדרגות האדם, ותכלית השלמות אשר אפשר

¹ בתרגומו של שמואל אבן תיבון, מהדורת יהודה אבן שמואל, מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ז. וראה דבריו של הרמב"ם באגרתו אל המתרגם: "...לך בודאי ראוי להעתיק ללשון לפי שלב נבון נתן לך הבורא" (אגרות הרמב"ם, מהדורת יצחק שילת, כרך ב, ירושלים התשמ"ח, עמ' תקלא).

שימצא למינוי, והיא באה לאדם בהשראה מאת האל באמצעות השכל הפועל: ² "שפע שופע מאת האלוה ית' וית' באמצעות השכל הפועל על הכח הדברי תחילה, ואח"כ ישפיע על הכח המדמה" (חלק ב, פרק לו).

הנבואה מביאה לנביא תועלת רבה מבחינה רוחנית: היא מרחיבה את אופקיו, נוספות לו ידיעות חדשות "מאותם הדברים הגדולים", ולפעמים אף נהנים מן הנבואה אנשים אחרים: כשהנביא נשלח לעיר מסוימת או לעם מסוים הוא נשלח כדי "לכוון אותם ולהודיעם מה יעשו או למנועם ממעשים רעים שבדיהם" (שם לה).

ההישג שמשיגה הנבואה עולה, לדעת הרמב"ם, על הישגי החוכמה. השכל יכול לקלוט רק מה שנמצא בארץ, ואילו הנבואה מסוגלת להתרומם מעל המציאות הארצית ולהשיג כמעט הכול פרט למהות האלוהית. במקום שפסקה הראייה השכלית, מתחילה הראייה הנבואית. ראייה זו היא גם המבדילה בין נביא לנביא ובין נביא לחכם. במה שנוגע לעיון ולסברה ולידיעת המצוות, הנביא דומה לשאר החכמים, ואם למשל אלף נביאים יסברו סברה מסוימת ואלף ואחד חכמים יסברו סברה הפוכה - תיקבע ההלכה על פי החכמים ולא על פי הנביאים, וזאת על פי הכלל שנקבע בהתאם לפסוק המקראי "אחרי רבים להטות" (שמי' כג ב). הרמב"ם מביא לעניין זה את דברי חז"ל: "האלקים, אי אמרה לי יהושע בן נון משמיה [נוסח אחר: מפומיה (=מפיו)] לא צייתנא ליה" (חולין קכד ע"א). ועוד, "אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במנעל, אין שומעין לו" (יבמות קב ע"א). מדברי חז"ל אלה אפשר ללמוד שהנבואה אינה יכולה לקבוע הלכות. הרמב"ם קובע זאת על סמך דיוקו בפסוק "ובאת אל הכהנים והלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם" (דב' יז ט), ולא נאמר "ובאת אל הנביא". על כן אין הנבואה "מועילה בפירושי התורה ובהוצאת ענפי המצוות בשלש עשרה המידות" (הקדמת הרמב"ם ליסדר זרעים³). מכאן נאמר כי סמכותו של הנביא היא העברת דבר ה' אשר בפיו, אך לעניין לימוד התורה שבע"פ ודרכי הלימוד הוא כשאר החכמים.

בהקשר זה צריך לציין כי הרמב"ם מסווג את הנביאים לשתי קבוצות: נביאי שקר ונביאי אמת, כפי שהם מופיעים במקרא. הראשונים הם אלה הטוענים שעצם מסוים כגון כוכב, ציונים לעבוד לו בצורה מסוימת, או כאלה הטוענים שהאל עצמו ציונים לעבוד עצמים שונים או "להוריד כח מלכות השמים הפלוני לעניין פלוני". גם הנביאים מן הסוג השני נחלקים לנביאים הקוראים לעם להאמין באל וקוראים בשם האל, אך טוענים שהאל ציונים להוסיף או לגרוע מן המצוות הכתובות בתורה, או שהם מפרשים פסוקי מקרא שלא בהתאם למקובל, כגון את הכתוב "וקצותה את כפה" (דב' כה יב) הם מפרשים ככריתת היד ממש. גם נביאים אלה הם נביאי שקר; אין להאמין להם. ואפילו הראו מופתים כדי לחזק את דעתם, הם חייבים מיתה, ככתוב "ולא תחמל ולא תכסה עליו, כי הרג תהרגנו" (שם יג ט-ז). הנביאים האמיתיים הם הם הנביאים המביאים את דבר האל אל העם, אינם מוסיפים ואינם גורעים מן התורה, ואליהם יש לשמוע ולקבל דעתם (וראה להלן: יתפקיד הנביא!).

² השכל הפועל הוא אחד השכלים הנפרדים שבין האל והגלגלים, והוא הקרוב ביותר לעולם הארצי. תפקידו להוציא את האנרגיה הטמונה בעצמים מסוימים מן הכוח אל הפועל, והוא ההופך את השכל הטבעי של האדם לשכל פועל. על 'חלקי הנפש' וכוחותיה מדבר הרמב"ם ב'שמונה פרקים', בפרק הראשון. וראה הארות והסברים לכוחות אלה אצל יצחק שילת, הקדמות הרמב"ם למשנה, ירושלים - התשנ"ב, עמ' רסג-רסו. וראה: ישעיהו ליבוביץ, שיחות על שמונה פרקים לרמב"ם, ירושלים 1986, עמ' 15 ואילך.

³ בספר הקדמות לפירוש המשנה, מוסד הרב קוק, ירושלים תשנ"א, עמ' יד.

ב. תכונות הנביא

שני כשרים הכרחיים להכשיר אדם להיות נביא: הכושר הגופני והכושר הרוחני. האדם צריך להיות בעל כושר גופני מושלם, כי שלמות הכוח המדמה ההכרחי לנבואה תלויה בו. הנביא צריך להיות בריא במוחו ובשכלו "על תכלית שוויו בזכות חומרו ומזגו במיוחד בכל חלק מחלקיו ובשערו והנחתו, ולא ימנעו מונעים מזגיים מפני אבר אחר" (מורה נבוכים, חלק ב, פרק לו). ומפני שהדמיון הוא כוח גופני, חייב האיבר שבו נמצא כוח זה להיות מפותח ובריא, שכן אם יהיה חלש - אם ייתפס להרגשות כמו כעס או עצב - לא תוכל הנבואה לשרות עליו, כפי שקרה למשל ליעקב, שלא שרתה עליו רוח הנבואה כל ימי אבלו על יוסף.

מבחינה רוחנית נדרש הנביא שלא יהיה בעל תכונות רעות, כגון "תאוה, גאווה, רוגז, כעס, עזות, אהבת הממון והדומה להם" (שמונה פרקים, פרק ז), אלא שיהיה בעל מידות טאצלות, כגון "שיהיה מאנשי החכמה והאמונה והנוזירות והשכל ועם המידות" (הקדמת הרמב"ם ל"סדר זרעים"). על כגון אלה נאמר, לדעת הרמב"ם, בגמרא "אין הנבואה שורה אלא על חכם, גבור ועשיר" (שבת צב ע"א).⁴ "חכם" מורה על המעלות השכליות. חכמת הנביא מוזכרת אף בתהלים, "ונביא לבב חכמה" (ד יב), והיא המבדילה את הנביא מ'בעלי החלומות' מחוסרי החוכמה, החושבים שמראות הנראים להם בחלום הם מראות הנובעים מהשפע האלוהי. למעשה הם רשמים שנשארים במוחם או בזכרונם מדעות ישנות.

תכונות אלו נמצאות אצל כל אדם במידה שונה, אך הנביא מחויב בהן במידה רבה מאוד, וכששכלו משפיע על תכונות אלו, הוא מסוגל לעשות מעשים נועזים ביותר, למשל משה רבנו שבמקורות הקדושים התגבר על מלך גדול בעזרת מקלו בלבד והוציא אומה שלמה מתחת עולו. כל זאת נעשה בהסתמך על הבטחת האל "כי אהיה עמך" (שמי ג יב). אך גם אצל הנביאים עצמם שונה מידת הגבורה הנפשית בין נביא לנביא. לירמיהו, למשל, נאמר "אל תירא מפניהם" (א ח), וכן "אל תחת מפניהם... הנה נתתיך לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומת נחושת" (שם יז-יח), בעוד ליחזקאל נאמר "אל תירא מהם ומדבריהם" (ב ו) בלבד. לאמור: מידת ההתגברות הנצפית שונה אצל שני נביאים אלה: ירמיהו הוצרך להרבה עקשנות וגבורה בעמידתו מול העם והן ניתנו לו, בעוד ליחזקאל ניתנה התכונה הזו רק באופן כללי.

על הנביא ללמוד להגיע לידי שלמות שכלית עד שיהיה לו "שכל אנושי על שלמותו ותמותו" (מורה נבוכים, חלק ב, פרק לח), ולידי שלמות מוסרית "מידות אנושיות טהורות שונות". שאיפותיו אסור שתהיינה מופנות 'לעניינים הבהמיים', כגון מאכלים ומשקים, או כבוד ושררה, כי אם אל 'העניינים הנכבדים': חקירת המציאות, ידיעת האל וכדומה. אפילו פעולותיו הגשמיות צריכות להסתכם בצרכים המינימליים בלבד. ואם מגיע הנביא אל הרמה הזו תבוא עליו, ברצון האל, האצלה ממרום, שפע אלוהי מן השכל הפועל על הכוח המדמה אשר לו.

תנאי נוסף לנבואה הוא ההכנה הנפשית. אין הנביא מתנבא ברגע שהוא רוצה, כי אם עליו לרכז את מחשבותיו לעניין שאליו הוא רוצה להגיע. עליו להיות שמח ועם זאת מתבודד, כדי שיוכל להגיע לידי ריכוז מרבי. למטרה זו הוא יכול להשתמש באמצעים שונים, כגון "נבל ותוף וחליל וכינור" (על פי שמי"א י ה). אבל גם מי ששואף ומתרכז ורוצה

⁴ ונוסח שונה בנדרים לח ע"ב: "על גבור ועשיר וחכם ועניו".

מאוד שתשרה עליו רוח הנבואה אינו זוכה לכך. הנבואה תלויה ברצונו של האל וברצונו בלבד. דוגמה לכך משמש מקרהו של ברוך בן נריה, תלמידו וסופרו של ירמיהו הנביא. הנביא לימד אותו והכינו לנבואה, אך ברוך לא נתנבא, כפי שאמר "יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי" (יר' מה ג). ואל ירמיהו נאמר שיפנה אליו: "כה תאמר אליו כה אמר ה'... ואתה תבקש לך גדלות אל תבקש" (שם ד-ה). הדוגמה הזו מצויה גם בדברי חז"ל בתלמוד. נאמר על ברוך "ראוי הוא שתשרה עליו שכינה", אך "איך דורו זכאי לכך" (סנהדרין יא ע"ב). לדעת חז"ל, הנבואה לא שרתה על ברוך מסיבה חיצונית לו, ולא האל הוא הסיבה הזו, ואילו לדעת הרמב"ם הנבואה אינה תלויה בכל סיבות שהן אלא ברצון האל בלבד.

השפע האלוהי, הקובע את מהותו של הנביא והנבואה, הוא הקובע למעשה את מהותם של בחירי האדם בכלל: החכמים, המדינאים ועוד. כשהשכל הפועל מאציל מהשפע האלוהי על הרוח הדברי של האדם בלבד ולא על הכוח המדמה שלו - יהיה האדם חכם; וכשהשכל הפועל מאציל על הכוח המדמה בלבד - יהיה האדם מנהיג מזייני או שופט או בעל חלומות אמיתיים. אנשים מסוג זה יכולים לעתים לראות בחלום עניינים הדומים לנבואה, והם יחשבו את עצמם לנביאים, אף כי אין הם נביאים ממש, כי נעדרי חכמה אמיתית הם. אם השכל הפועל מאציל גם על הכוח המדמה שלו באותה מידה - יהיה האדם נביא.

ההבדל בין הסוגים השונים של בחירי האדם אינו מתבטא רק בצורה שהשפע האלוהי מאציל עליהם, כי אם גם בצורת ההישג שמשגי האדם ובמידתו. השגת החכם היא הדרגתית, והוא מגיע אליה על ידי השתלמות שכלית. והשגת הנביא היא חד פעמית, ואינה באה באמצעות ההכרה השכלית. גם ראיית הנביא שונה מראייתם של האחרים - היא באה באמצעות הכוח המדמה.

יש גם הבדל במידת השפע האלוהי שהשכל הפועל מאציל על נביא ועל חכם. יש נביאים וחכמים שהשפע האלוהי מספיק להם כדי להשלים את אישיותם, ויש נביאים שהשפע האלוהי עליהם רב כל כך עד שהם יכולים להאציל ממנו גם לאחרים. אצל חכם מתבטאת האצלה זו בלימוד והוראה וחיבור ספרים, ואילו אצל הנביא היא מתבטאת בהוראת דרך חיים נכונה לבני אדם. השפע הרב המושפע על הנביא ועל החכם גורם להם לפעמים לחוסר מנוחה פנימית, עד שאין הם יכולים לעצור בעצמם, גם אם המצב הזה מעמיד אותם בסכנה. למשל, ירמיהו, כשבזו לו על נבואתו השתדל לכלוא אותה, אך לא הצליח בכך: "כי היה דבר ה' לי לחרפה ולקלס כל היום ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו. והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל" (כ ח-ט).

עניין אחד משותף יש לכל הנביאים והוא ההשגחה האלוהית על הנביא. לדעת הרמב"ם, השגחת האל על הנביאים "עצומה עד מאד ולפי מדרגותם בנבואה" (מורה נבוכים, חלק ג, פרק יח). דעה זו קשורה בהשקפתו של הרמב"ם, כי במידה שאדם "משיג מן השכל ישיגהו מן ההשגחה" (שם, פרק יז), או במילים אחרות: "ההשגחה האלוהית... נמשכת אחר השפע האלוהי, והמין אשר נדבק בו השפע ההוא השכלי עד ששב בעל שכל ונגלה לו כל מה שהוא גלוי לבעל השכל, הוא אשר התחברה אליו ההשגחה האלוהית ושערה לו כל פעולותיו על צד הגמול והעונש", והיות והנביאים נמצאים ברמה השכלית הגבוהה ביותר בין בני אדם, נדבק בהם ביותר "השפע האלוהי".

אף שהנביא, לדעת הרמב"ם, הוא האדם הקרוב לשלמות, אין הבדל מהותי בין תכונות הנביא לתכונות שאר בני האדם אלא הבדל של דרגה. הרמב"ם מדגים טיעון זה:

דוגמה ראשונה: "כח הגבורה" - לכל אדם יש אומץ לב במידה זו או אחרת. אדם אחד מסוגל להתגבר על אריה, והאחר - בורח מעכבר.

דוגמה שנייה: "כח המשער" - יש אנשים שכוח הגדת העתידות שלהם הוא רב, והשערתם ביחס לפעולות שתתרחשנה בעתיד מתקיימת. דרך מחשבתם של אנשים אלה היא בעלת בסיס הגיוני, הנשענת על ידיעת המציאות. למשל, מצביא מגיע באמצעות מחשבה הגיונית למה שיקרה בעתיד, ועל פיה הוא פועל. מחשבה זו קרובה למחשבות הנביא, אך אין היא מהירה או ודאית כמותן.

הרמב"ם מדגיש כי ההשערה הרווחת בין האנשים, שכל הרואה את העתידות נביא הוא, מוטעית לגמרי. הוא מסביר את ההבדל בין המתנבאים בשם ה' לבין בעלי כוחות מסוימים כמעוננים וקוסמים. הראשונים - כל דבריהם מתקיימים, ואפילו הפרטים הקטנים ביותר, כפי שנאמר "כי לא יפל מדבר ה' ארצה" (מל"ב י ז). והאחרונים - רק חלק מדבריהם מתקיימים. "אני אומר שהקוסמים והוברי השמים ואנשי החבורה ההיא יגידו העתידות ההוותיות, אבל יצדקו קצתם בהכרח" (הקדמה לסדר זרעים). ואם אחד מאלה עולה בדרגתו על משנהו, הרי זה רק משום ששקריו מעטים משקרי חברו: "אבל יתרון כל איש מהם על חברו - בהיות כל שקרי איש אחד פחות משקרי זולתו".

יש אנשים האומרים מראש שהשנה הבאה תהיה שנת בצורת, ולא ירד בה גשם, ואותה שנה הייתה אמנם שנת בצורת, אך בכל זאת ירד בה מעט גשם. או יש האומרים שלמחרת היום ירד גשם, ואכן באותו יום, או כעבור יום אחד, ירד גשם. עליהם אמר כבר הנביא ישעיהו "יעמדו נא הברי השמים החוזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך" (מז יג). ואמרו רבותינו: "מאשרי ולא יכל אשרי" (כלומר: המ"ם היא מ"ם החלק, ופירושה שרק חלק מהנבואות תתקיימנה ולא כולן).⁵ וכן אמר ירמיהו לחולמי החלומות "הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברו דברו ידבר דברו אמת, מה לתבן את הבר נאם ה'" (כג כח). לאמור: הנבואה נקייה ומבוררת מן השקר, כמו שהבר, התבואה, מבורר מן התבן. וחלומות הידעונים והדומים להם מעורבים בשקר. וכך אמרו חז"ל: "כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כן אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים" (ברכות נה ע"א).

לפעמים קורה שהנביא מתנבא על אנשים דברי פורענות, ונבואתו אינה מתקיימת, אך אין זה אלא שהאל "נחם על הרעה", כי האנשים שבו מחטאם, כפי שעשו אנשי נינוה, והאל סלח להם, או שהאל האריך אפו ודחה את עונשם, כפי שדחה את עונשו של אחאב: "לא אביא הרעה בימיו, בימי בנו אביא הרעה" (מל"א כא כט), או כמו שקרה לחזקיהו, שאחרי שאמר לו הנביא "צא לביתך כי מת אתה ולא תחיה" (יש' לה א), הוא קיבל דחייה של חמש עשרה שנים. אך אם התנבא נביא שיהיה שקט בשנה מסוימת, והיו בה מלחמות, או אם הבטיח שנה גשומה והייתה שחונה - זה נביא שקר, כי לא ייתכן שדיבר בשליחות האל. אם הוא מבטיח טובות, הוא מקיימן, וכמו שאמרו חז"ל "כל דבר שיצא מפי הקב"ה לטובה, אפילו על תנאי, אינו חוזר בו" (ברכות ז ע"א). אף על פי כן קורה שהאל מבטיח ומבשר טובות והן בטלות. זה קורה כשהאדם שהובטחו לו טובות אלו חוטא. למדים זאת מיעקב, שהאל הבטיחו "והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך" (בר' כח טו), ולמרות זאת פחד יעקב, כפי שנאמר שם "ויירא יעקב מאד ויצר לו" (שם לב ח), וחז"ל פירשו שפחד ממוות

⁵ דברי ר' איבו, מדרש בראשית רבה, פרשה פה ג.

כעונש על עוונות. האל מבטל טובה רק לנביא עצמו, במקרה כגון זה, אך כשהוא מורה לנביא להבטיח לבני אדם הבטחה טובה - היא מתקיימת.

רעיון זה מובע, לדעת הרמב"ם, במחלוקת שבין ירמיהו וחנניה בן עזור. ירמיהו ניבא לרעה - חורבן הבית וניצחון מלך בבל; וחנניה ניבא לטובה - יהיו ימי שלום וכלי בית ה' יוחזרו מבבל לירושלים. בוויכוח שביניהם טען ירמיהו שאם לא תתקיים נבואתו - כן ישובו לירושלים, ולא תהיה בזה סתירה לנבואתו, כי ייתכן שהאל ירחם ויסלח לעם על חטאותיו; אך במקרה שלא יתקיימו דברי חנניה ולא ישובו כלי בית ה' - יתברר שנבואתו שקר. ועל זה נאמר שם: "אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דבר באזניך ובאזני כל העם, הנביאים אשר היו לפני. ולפיניך מן העולם וינבאו על ארצות רבות ועל ממלכות גדולות למלחמה ולרעה ולדבר, הנביא אשר ינבא לשלום, בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת" (יר' כח ז). "ירצונו לומר 'בדבר הזה', שהנביאים ההם המתנבאים לטוב ולרע - לא נוכל לדעת מכל הדברים שהתנבאו לרע אם צדקו בעדותם אם כזבו. אבל תודע אמונת דבריהם כשיבטיחו בטובה ותתקיים" (הקדמה ליסדר זרעים). ועוד מציין שם הרמב"ם, כי אם תתקיים נבואת הנביא, ויצא לו שם, כמו למשל שם של שמואל ואליהו, "יש לנביא ההוא יכלת לעשות בתורה דבר שלא יוכל כל בשר זולתו לעשותו", כלומר: נביא כזה יכול גם להתיר מצווה מן המצוות באופן זמני (וראה להלן).

ג. קבלת הנבואה

האדם הראוי לנבואה תנוח עליו רוח הקודש כשייכנס "ליפרדס", הוא העולם הנסתר העוסק בעניינים הנעלים מבני אדם רגילים כמו 'מעשה בראשית' ו'מעשה מרכבה'. אדם זה צריך שתהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג, והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן, והולך ומורז עצמו, ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו, אלא דעתו פנויה תמיד למעלה.⁶

כתוצאה מהתרחקותו מהבלי העולם הזה והיותו כולו קודש לרעיונות אלוהיים נשגבים, והוא מסתכל במחשבותיו רק בעניין אחד, "להבין באותן הצורות הקדושות הטהורות" הקרובות לכיסא הכבוד, ידע את גורלו של האל. מעלתו הרוחנית של אדם זה תהיה דומה למעלת המלאכים הנקראים 'אישים' (הם הצורה העשירית מבין 'הצורות' העליונות, הקרובה ביותר לעולמו), והם המתגלים אל הנביאים. ברגע שנעשה אדם רם מעלה זה לנביא, כלומר כשרוח הקודש צולחת עליו, יהפוך לאיש אחר, ואף יבין בעצמו שאיננו כפי שהיה לפני שנחה עליו הרוח. הוא יבין שאין הוא כשאר בני האדם, כפי שנאמר לשאול "והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר" (שמי"א יו).

כדי להבין את נפש הנביא ותהליכי קבלת הנבואה, נציין להלן בקצרה את 'תורת הנפש' של הרמב"ם.⁷ לדעת הרמב"ם יש בנפש חמישה חלקים:

'החלק הז' - שתפקידו להעביר מזון מהפה לאיברי העיכול, החזקת המזון באיברי הגוף השונים, ולפי צורכי העיכול, להוציא את המזון מן הגוף כשאינו מועיל עוד.

'החלק המרגיש' - בחלק זה מצויים חמשת החושים.

⁶ 'הלכות יסודי התורה', פרק ח, הלכה א.
⁷ ראה: 'שמונה פרקים', פרקים א-ב.

'החלק המדמה' - שתפקידו: זכירת רשמי העצבים לאחר היעלם, צירוף רשמים אלה והפרדתם, כך שיכול אדם לדמות לעצמו אפילו ספינת ברזל עפה באויר, למשל. 'החלק המתעורר' - בחלק זה נמצאים איברי הגוף השונים, ותפקידו לשאוף לדברים או לסלוד מהם. מחלק זה באות תכונות והרגשות כמו כעס או רצון, פחד או גבורה, אכזריות או רחמנות ועוד.

'החלק השכלי' - בו מעשיר האדם את ידיעותיו, ובו הוא מבדיל בין טוב לרע. הרמב"ם מייחס חשיבות רבה לכוח המדמה, והוא אומר כי יש לו השפעה ישירה על כושר הנבואה של האדם:

דע כל אמיתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע מאת האלוה ית' באמצעות השכל הפועל אל הכח הדברי תחילה ואחר כך שפע על הכח המדמה. וזאת היא היותר עליונה שבמדרגות האדם ותכלית השלמות אשר אפשר שימצא למינו. והענין ההוא הוא תכלית שלמות הכח המדמה (מורה נבוכים, חלק ב, פרק לו).

יעילותו של הכוח המדמה גוברת ככל שפעולת החושים של האדם פוחתת: "הגדולה שבפעולותיו והנכבדת שבהם אמנם תהיה בנוח החושים ובבטולם מפעולותיהם".⁸ וזאת כיוון שאז נכונה הנפש לקלוט ולהבין את המחזה או המראה שהיא רואה, ואז יושפע שפע מסוים על הרוח המדמה. זהו ההסבר לחלומות אמת, וזו גם סיבת הנבואה. בשניהם רואה הנביא או החולם באמצעות הכוח המדמה מראות הנראים כאמיתיים, ונושאי המראות הם נושאים שרואיהם הרתרו עליהם בהקץ. ההבדל בין חלום אמת לבין נבואה הוא כמותי ולא מהותי. וכבר חז"ל עמדו על כך: "חלום - אחד מששים בנבואה" (ברכות נג ע"א). הרמב"ם מביא לענין זה דימוי נפלא מן המדרש: "נובלת נבואה - חלום" (בראשית רבה, פרשה יז, ז). הנובלת היא הפרי שנשר מן העץ לפני גמר הבשלתו. וכך היא פעולת הכוח המדמה בשעת חלום אמיתי כבשעת הנבואה, אלא שבחלום אין פעולתו של כוח זה מגיעה לשלמותה. הדרגה המבדילה בין החלום האמיתי לבין הנבואה מתבטאת בזה שמראות בחלום הם קצרים יותר ממראות הנבואה ואינם מגיעים לתכלית. ועוד, חולמי החלום יודעים כי חולמים היו, כמו שנאמר, למשל, אצל שלמה המלך: "ויקץ שלמה והנה חלום" (מל"א ג טו), ואילו חולמי חלום נבואי יודעים בשעת החלום שזו נבואה, כמו שאמר יעקב כשניער מחלום: "אכן יש ה' במקום הזה" (בר' כח טז).

הנבואה יכולה להופיע באחת משתי הצורות העקרוניות: חלום ומראה, "במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו" (במ' יב ו). המראה הוא מראה הנבואה, והוא נקרא גם "יד ה'" (יחי' ג כב) או "מחזה" (בר' טו א). המראה הוא "ענין איום ומחירד יחובר לנביא בעת היקיצה", כמו שאומר דניאל: "ויאראה את המראה הגדולה הזאת ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח" (י ח). לפעמים יכולה הנבואה להתחיל במראה ולהסתיים בחלום, כפי שקרה לאברהם, שבתחילה "היה דבר ה' אל אברם במחזה" (בר' טו א), ולבסוף - "תרדמה נפלה על אברם" (שם שם יב).

הרמב"ם מדגיש, שעל אף שלא אצל כל הנביאים ולא בענין כל הנבואות נאמר במפורש כי הן באו בחלום ובמראה, על כל פנים

ודע, כי מי שבא בו כתוב שדבר עמו מלאך או באהו דבר מהאלוה, שזה לא יהיה בשום פנים אלא בחלום או במראה הנבואה, וכבר באה ההגדה על הדבר

⁸ מורה נבוכים, חלק ב, פרק לו. והשווה: שם, פרק מא.

המגיע לנביאים, לפי מה שבא בו הספור בספרי הנביאים על ארבע צורות (מורה נבוכים, חלק ב, פרק מא).

בצורה הראשונה - הנביא עצמו אומר שהדיבור בא לו ממלאך, בחלום או במראה, כגון "ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום" (ברי לא יא).

בצורה השנייה - הנביא מזכיר שדיבר אליו מלאך, ואינו מזכיר שהדיבור היה בחלום, כגון "ויאמר אלהים אל יעקב, קום עלה בית אלי" (שם לה א).

בצורה השלישית - הנביא אינו מזכיר מלאך, אלא מייחס את הדברים לאל שדיבר עמו במראה או בחלום, כגון "היה דבר ה' אל אברם במחזה" (שם יב א).

בצורה הרביעית - הנביא אומר שהאל אמר לו "עשה זה", "אמור זה", בלי להזכיר את המלאך ואת החלום, כגון "ויאמר ה' אל אברם" (שם יב א).

עוצמת הקולות הנבואיים אינה שווה בכל נבואה. יש שהנבואה באה בצורת קולות חזקים, ויש שהיא באה בעוצמה חלשה, ואז הקול הנבואי נשמע כקול רגיל, כמו שקרה לשמואל כשהקול האלוהי קרא לו, אך לשמואל היה נדמה כי עלי קורא לו.

הרמב"ם אומר כי בשעת הנבואה "יתבטלו החושים גם כן מפעולתם", ואז בא השפע על הכוח המדמה, "אבריהם מזדעזעים וכח הגוף כושל ועשתונותיהם מתטרפות" (הלכות יסודי התורה, פרק ז, הלכה ב), אך דעתם של הנביאים נשארת צלולה ופנויה, והיא יכולה להבין את מה שנראה להם. למרות הנאמר על אברהם למשל, "והנה אימה חשכה גדולה נפלת עליו" (ברי טו יב), או על דניאל, "והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח" (י ח), הבינו שניהם את הנבואה באופן צלול ביותר.

הדברים הנאמרים לנביא בשעת הנבואה, נאמרים לו בדרך משלים, ולפעמים נלווה אליהם גם הנמשל. לפעמים נמסר לו רק המשל, והוא פותר אותו לאחר זמן. יש הרבה סוגי משלים: אחדים ברורים לגמרי מבחינת הלשון והסגנון, ואחדים נמסרים לנביא רק ברמז, כגון "מקל שקד" של ירמיהו, שנמשלו הוא 'שקידת' האל להביא רעה על ישראל.

ד. תפקיד הנביא וסמכותו

הנביא רואה את המתנה שניתנה לו מאת האל, הנבואה, כדבר שלא ניתן לו בזכות עצמו אלא בזכות העם, ולכן אינו מסתפק בעצם קבלתו דרגה רוחנית ומוסרית גבוהה, אלא הוא מרגיש צורך נפשי לרדת אל העם ולגלות לו את אשר השיג. את השגתו העליונה הוא תופס כשליחות, ולכן הוא מכוון את העם למטרה אחת: עבודת ה' הכוללת בתוכה את שמירת התורה והמצוות כפי שניתנו במקורן, ללא תוספות או מגרעות. הנביא אף מביטח להולכים בדרך המותווית להם, דרך ה', שכר נאות, ועונש לעוברים עליה.

הרמב"ם מזכיר נביאים שמילאו את תפקידם: מלאכי קרא לעם "זכרו תורת משה עבדי" (ג כב); ורוב הנביאים, כמו ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל, הביטחו לשומעיהם גמול מתאים למצייתים לדבר ה'. הנביא יכול לצוות או לאסור גם על עניינים שאינם כתובים בתורה בתנאי שאלה אינם קשורים, ולו אף במשהו, לעבודת אלילים, ואינם מוסיפים או גורעים או נוגדים עקרונות שניתנו בתורה. למשל, אם מצווה היא להילחם בעיר או בעם מסוים, כמו במקרה של שמואל, שציווה על שאול להילחם בעמלק (שמי"א טו ג); אלישע שאסר על המלך יהורם להרוג את חיל ארם שנכנס לשומרון (מל"ב ו ח ואילך); ישעיהו שאסר להביא מים מבית לחומה (כב ט-יב).

סמכותו של הנביא בענייני התורה וההלכה מוגבלת. אין הנביא יכול לגזור על דברים בניגוד למצוות התורה או אף אינו יכול להפוך מנהגים שהם בגדר רשות למנהגי חובה. אמנם אם הוא קובע אותם, ולא מנהגים הגובלים בעבודה זרה, באופן זמני כדי לחזק את הדת, רשאי הוא לעשות זאת. אך גם זאת בהסתייגות: אין הוא יכול לפרש אותם באופן הסותר את הפירושים המקובלים במסורת. למשל, אין הוא יכול לקבוע שהלוקה ילקה ארבעים מלקות, בניגוד למסורת חז"ל הקובעת שלושים ותשע בלבד; יכול הנביא להנהיג מנהג חדש בתנאי שלא יאמר שהוא מן התורה, כגון חיבוט הערבה בהושענא רבה.

כאמור, בענייני הלכה אין לנביא סמכות מיוחדת מעל לחכמים. אין דעתו מכריעה בין דעות חכמים אחרים, והוא נחשב אחד מהם. אם הוא טוען כי יש לקבל את דעתו באשר נביא הוא, הוא חייב מיתה, כי כבר נאמר בתורה "לא בשמים היא" (דב' ל יב). הלכות התורה ניתנו להכרעת בני האדם לפי תפיסתם האנושית ועל פי העקרונות שנקבעו במסורת ישראל, כמו לעניינינו כאן, קביעת הרוב נגד המיעוט. אמנם מצויים במקרא מקרים שנראה מהם כי נביאים עברו על דברי התורה או שציוו על אחרים לעבור עליה, כגון אברהם שעקד את יצחק או אליהו בהר הכרמל שבנה במה כשכבר הייתה אסורה. מעשים אלה אינם מנוגדים למצוות באשר הם נעשו לפי ציווי האל או בהסכמתו, ונעשו כדבר יוצא מן הכלל לצורך עניין מסוים.

כדי להיווכח באמיתותו של הנביא יש לבחון, ואף זאת רק בעניין נבואות טובות, ושאינן נוגעות בעבודה זרה. "ובשביל זה כשיטען הנביא טענת נבואה, ולא יסמוך אותה על עבודת גלולים, ולא יוסיף בתורה ולא יגרע ממנו", או אז בוחנים אותו ובודקים כל פרט ופרט מנבואתו, ואם אכן נמצאו דבריו נכונים ומהימנים "ראוי לעשות כל מה שיצוה מדבר קטן ועד גדול" (הקדמה לסדר זרעים). ואם לא התקיימו דבריו של הנביא, ולו בפרט קטן ביותר, הריהו נביא שקר. דוגמה לנביא אמת, שהאמינו בו ללא פקפוק ואף נתנו בו אמן עד כדי בקשות ומשאלות שעליהן באו אליו, הוא שמואל, שנאמר עליו "יודע כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא ה'" (שמו"א ג כ), ועל כן גם נשאל למשל על איבוד האתונות של שאול. וכך כותב הרמב"ם:

הקב"ה הקים לנו נביאים חלף הוברי שמים והמעוננים והקוסמים, כדי שנשאלם בכללים ובפרטיהם ויודיעונו בכל הדברים הנאמנים מהאל כמו שיגידו הקוסמים ההם דברים שאפשר שיתקימו ואפשר שלא יתקימו. כמו שנאמר (דברים כח, יד-טו): 'כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קסמים ישמעו... נביא מקרבך מאחיך כמני וגו', ובשביל עניינים אלו היו קוראים שם הנביא ירואה, כי היה רואה העתידות קודם היותם, כמו שאמר (שמואל א ט, ט): 'כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה' (שם, עמ' כ).

אכן הנביא צריך גם להינבא על העתיד, וכשדבריו יתקיימו ייודע באמיתותו. אין דורשים מן הנביא שיקרע את היס למשל, אלא מבקשים ממנו שיינבא על מקרים שיקרו בעתיד, אבל לא כל מי שעושה אותות ומופתים נביא הוא. מאמינים לנביא שהוא אכן נביא רק אם יודעים בוודאות שראוי הוא להיות נביא על פי מעלותיו המצוינות, כנוכח לעיל, ויודעים עליו שלפני הופעתו כנביא הלך "בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה", ואז, כאמור, מצווה וחובה לשמוע בקולו ללא פקפוק.

יש נביאים שאינם צריכים להוכיח באותות ובבדיקות את עובדת היותם נביאים. אם נביא אמת העיד על אדם אחר שהוא נביא - הוא יתקבל כנביא, כמו שהעיד משה על יהושע שנביא הוא, וכל ישראל האמינו בו גם ללא שעשה אות כלשהו.

אדם שעבר על דברי נביא, ונביא שעבר על דברי עצמו, כמו עידוא הנביא שאכל לחם בבית על אף שהאל ציווהו שלא לאכול, נאמר עליו "יען כי מרית פי ה' ולא שמרת את המצוה אשר צוה ה'... לא תבוא נבלתך אל קבר אבתך" (מל"א יג כא-כב). וכן דומה דינו של נביא הכובש את נבואתו, כגון יונה בן אמיתי, שגם הוא ננזף ע"י האל. על נביאים אלה ועל מי שאינו שומע בקולם של נביאי אמת נאמר "אנכי אדרש מעמו" (דב' יח יט).

ההוכחה לאמיתותה של נבואת משה (על ייחודה של זו, ראה להלן) איננה באותות שעשה משה, כי אם מעמד הר סיני, משום שבאותות שעשה אפשר להטיל ספק, כי אפשר שהם אחיזת עיניים. אך על מעמד הר סיני אי אפשר לערער, באשר נכתו בו כל ישראל. על כן נביא שיבוא וידחה את נבואת משה, אין שומעים לו. לענין זה אומר הרמב"ם ב'הלכות יסודי התורה' כך:

משה רבנו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהאמין על פי האותות יש בלבו דופי [=פקפוק], שאפשר שיעשה האות בלט [=במעשה קסם] וכשוף. אלא כל האותות שעשה משה במדבר - לפי הצורך עשאו, לא להביא ראיה על הנבואה... ובמה האמינו בו? במעמד הר-סיני. שענינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר, האש והקולות והלפידים.⁹

ה. דרגות הנבואה

לדעת הרמב"ם קיימים הבדלים בין הנביאים השונים בטיב נבואתם ובטיב תפיסתם אותה. זאת על אף שהנבואה היא דרגת השלמות האנושית הגבוהה ביותר. טיב הנבואה נמדד לפי דרגתו המוסרית של הנביא, מספר חטאיו או 'פחיתותיו' ולפי איכות תפיסתו השכלית. ה'פחיתותיו' הן המחיצות שבין האדם לאלוהיו, כפי שכבר אמר הנביא ישעיהו "כי אם עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם" (נט ב).

לדעת הרמב"ם יש אחת עשרה דרגות בנבואה, הנקבעות, כאמור, לפי רמתם השכלית והמוסרית של הנביאים השונים, ולפי בריאותו של הכוח המדמה אשר להם. שתי הדרגות הראשונות בסולם של הרמב"ם הן "מעלות לנבואה" ('מורה נבוכים', חלק ב, פרק מה), כלומר דרגות הכנה לנבואה או דרגות של רוח הקודש השרויה על האדם. תשע הדרגות הבאות נחלקות בין ההתגלות בחלוס לבין ההתגלות במראה.

הדרגה הראשונה - רוח ה' נחה על האדם ודוחפת אותו לעשות מעשים טובים ומועילים ליחיד או לחברה. על אדם כזה נאמר, למשל, כי צלחה "עליו רוח ה'" (שופ' יד יט), או "לבשה אותו רוח ה'" (שם י לד ועוד). למדרגה זו הגיעו שופטי ישראל.

הדרגה השנייה - בה מרגיש האדם לפתע כי רוח קודש אספה אותו, והוא נהפך כביכול לאדם אחר, ויש לו היכולת לדבר דברי חכמה "וידבר בחכמות או בתשבחות או בדברי מועילים או בענינים הנהגיים או אלהיים" ('מורה נבוכים', שם שם). את דבריו יאמר אדם כזה בהקיץ כשחושיו ערים לגמרי. בעזרת רוח כזו חיבר דוד המלך את מזמורי התהלים, ושלמה חיבר את משלי, קהלת ושיר השירים. בדרגה זו היו גם שבעים הזקנים, שעליהם נאמר "ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספוי" (במ' יא כה), הכהנים הגדולים, בלעם בן בעור, שעליו נאמר "וישם ה' דבר בפי בלעם" (שם כג ה).

⁹ משנה תורה, ספר המדע, מהד' מ"ד רבינוביץ, תל-אביב תש"ו, 'הלכות יסודי התורה', פרק ז, הלכה א.

הדרגה השלישית - היא הדרגה הראשונה בנבואה, ובה רואה הנביא בחלום משל ופתרונו, כגון רוב נבואותיו של הנביא זכריה.

הדרגה הרביעית - בה שומע הנביא דברי נבואה בחלום, אך אינו רואה את משמיע הקול.

הדרגה החמישית - בה שומע הנביא את הקול המדבר אליו ואף רואה אותו בחלומו, כגון יחזקאל בחלק מנבואותיו, כנאמר "וידבר אליו האיש: בן אדם" (מ ד).

הדרגה השישית - בה רואה הנביא מלאך בחלומו. לדרגה זו מגיעים רוב הנביאים, גם יעקב שאמר "ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום" (ברי לא יא).

הדרגה השביעית - היא דרגה גבוהה מאד, ובה רואה הנביא בחלום הנבואה את האל עצמו, כמו שאמר ישעיהו "ראיתי את ה'... ויאמר אלי את מי אשלח" (ו א), וכמאמר מיכיהו בן ימלה "ראיתי את ה'" (מלי"א כב יט).¹⁰

הדרגה השמינית - הנביא רואה במחזה ולא בחלום, כגון אברהם שראה במראה ביום ולא בלילה את חזיון ברית בין הבתרים (בראשית טז).

הדרגה העשירית - הנביא רואה 'איש' ומדבר עמו במראה הנבואה, כמו אברהם באלוני ממרא, או יהושע ביריחו.

הדרגה האחת עשרה - הנביא רואה מלאך במראה הנבואה ומדבר עמו, כגון אברהם בשעת העקדה. הרמב"ם אומר: "וזאת אצלי העליונה שבמדרגות הנביאים אשר העידו הספרים בענינם". הנביא מדגיש כי נביא, פרט למשה, לא יכול לראות את האל במראה הנבואי. כי הכוח המדמה אשר לאיש אינו יכול להגיע לדרגה זו. הנביא יוכל לראות את האל בחלום, כמו שכתוב: "במראה אליו אתודע, בחלום אדבר בו" (במ' יב ו).

הנבואה במראה היא דרגה גבוהה יותר מזו שבחלום, משום שהמראה קרוב יותר ליקיצה מאשר לחלום, וכל שנביא זקוק פחות לחלום כך דרגתו הנבואית גבוהה יותר, כפי שהיה משה 'אדון הנביאים', שלא נזקק כלל לחלום או למראה. במראה הנבואה הנביא משיג השגות שכליות, או רואה בו משלים המביאים אותו "לעניני חכמות" (מורה נבוכים, שם).

הרמב"ם טוען שהנביאים אינם נמצאים כל הזמן באותה דרגה של נבואה. הם יכולים להתחיל בדרגה אחת ולרדת ממנה או להפך. ייתכן שהנבואה תילקח מהם בשלב מסוים, למשל סמוך למותם, כמו שנאמר על ירמיהו: "לכלות דבר ה' מפי ירמיהו" (עז' א א) או על דוד: "ואלה דברי דוד האחרונים" (שמ"ב כג א).

כאמור, חטאי הנביא או תכונותיו השליליות נקראים 'פחיתויות'. הן הקובעות את רמתו של הנביא ואת קרבתו לאמת האלוהית. במידות העלולות להוריד את הנביא מדרגתו נכללות אלה: **תאוה** - היא דבקה בשלמה המלך, בלקחו נשים נוכריות; **אכזריות** - בגלל מידה זו לא זכה דוד המלך לבנות את בית המקדש, "לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת" (דה"א כב ח); **פחד** - כמו יעקב שפחד מפגישה עם עשיו.

יש מידות רעות היכולות אף להפסיק את הנבואה לגמרי:

¹⁰ מעניינים הם דברי פרשנו של הרמב"ם, אשר בן אברהם קרשקש (המאה הי"ד, דרום צרפת): "לחסרון דעתי ומעוט הבנתו בדברי הרב יש לי ספק גדול בזה איך קרא נבואת מיכה חלום של נבואה. ולפי הנראה מן הפסוקים יראה שאותה הנבואה הגיעה לו בהקיץ בעמדו לפני מלכים... או בעת שהיה מלך לבא אצלם שהרי הוא אמר לשלוח כל אשר יאמר אלי אותו אדברי, שיראה המלאך ידבר עמו". ויש עניין באינטרפרטציות השונות של שני חכמים אלה לפסוקים הנוכרים. ואכמ"ל. אותו ספק מביע פרשן זה לענין עקדת יצחק, להלן דרגה אחת עשרה.

הכעס - על מידה זו אמרו חז"ל: "כל הכועס, אם נביא הוא, נבואתו מסתלקת ממנו" (פסחים סו ע"א), כגון אלישע שפסקה נבואתו בגלל כעס, וכשהסיר כעסו אמר "ועתה קחו לי מנגן" (מל"ב ג טו).

העצבות והעצלות - חז"ל אומרים עליהן "אין הנבואה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך שמחה של מצווה" (שבת לו ע"ב). דוגמה לכך היא יעקב, שנבואתו פסקה כל ימי אבלו על יוסף בנו עד שנתבשר עליו וחזרה נבואתו, וכפי שמתרגם אונקלוס את הכתוב "ותחי רוח יעקב" (ברי' מה כז) - "ושרת רוח קודשא על יעקב".

לדעת הרמב"ם, לא רק הנבואה נחלקה לדרגות, אלא אף ההשגה השכלית, והידיעה את האמיתות האלוהית. ראוי להביא את דברי הרמב"ם בשלמותם, כפי שהם בפתחה לימורה נבוכים:¹¹

ולא תחשב שהסודות העצומות [=סודות החכמה האלוהית] ההם ידועות על תכליתם ואחריותם לאחד ממנו. לא כן. אבל פעם יוצץ לנו האמת עד שנחשבנו יום. ואחר כך יעלימוהו הטבעים והמנהגים. עד שנשוב בליל חשוד, קרוב למה שהיינו תחילה, ונהיה כמי שיברוק עליו הברק פעם אחר פעם, והוא בלילה חזק החושך, שהבריק לו הברק פעם אחר פעם, במעט הפרש ביניהם, עד כאילו הוא באור תדיר ולא יסור, וישוב הלילה אצלו כיום. וזאת היא מדרגת גדול הנביאים, אשר נאמר לו יאתה פה עמדי (דב' ה כח), ונאמר בו "כי קרן עור פניו" וכו' (שמי' לד כט). ויש מי שיהיה לו בין ברק לברק הפרש רב, והוא מדרגת רוב הנביאים, ומהם מי שיבריק לו פעם אחת בלילו כולו, והיא מדרגת מי שנאמר בהם "ויתנבאו ולא יספוי" (במי' יא כה - הרמב"ם מסביר את הצירוף "לא יספוי" במשמעות ילא הוסיפוי). ומהם מי שיהיה בין בריקה לבריקה הפרשים רבים או מעטים. ויש מי שלא יגיע למדרגה שיאיר חושכו בברק אבל בגשם טהור זך או כיוצא בו מן האבנים וזולתם אשר יאירו במחשכי הלילה. ואפילו האור ההוא הקטן אשר יזרח עלינו גם כן אינו תדיר, אבל יציץ ויעלם וכאילו הוא "להט החרב המתהפכת" (ברי' ג כד). וכפי אלו העניינים יתחלפו מדרגות השלמים. אמנם אשר לא ראו אור כלל אפילו יום אחד, אבל הם בלילה יגששו, ונעלם מהם האמת כולו, עם חוזק הראות... והם המון העם, אין מבוא לזוכרם הנה בזה המאמר.

מכאן אנו למדים שדרגות ההשכלה השכלית, כמו דרגות הנבואה, תלויות בהשתלמות השכלית ובאיכותו המוסרית של האדם עצמו. ואולי אפשר ללמוד מעניין הברק שהבריק או לא יבריק לו לאיש, כי גם לשלמות השכלית צריך שתיתוסף ההארה האלוהית.¹²

ו. דרגת משה רבנו

לדעת הרמב"ם, משה רבנו עולה בדרגתו על כל הנביאים, ודרגתו גבוהה מאחת עשרה הדרגות שהוצגו לעיל. הפסוק הבא משמש לו לרמב"ם אסמכתה: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים" (דב' לד ז).

הרמב"ם מעריך את משה ומכנהו "רבן של כל הנביאים" (הלכות יסודי התורה, פרק ז, הלכה ו) ו"אדון הראשונים והאחרונים" (שמונה פרקים, פרק ז). כל הנביאים, אלה שהיו

¹¹ הכתיב המלא הוא של כותב החיבור ולא במקור המנוקד. כך גם בציטטות אחרות.
¹² והשווה פרק נד בימורה נבוכים, חלק ג. פרק זה דן בארבעה מינים של השלמויות האנושיות.

לפניו ואלה שקמו אחריו, כולם היו בדרגה נמוכה ממנו, "והוא היה הנבחר מכל האדם אשר השיג מידיעתו יתי יותר מכל מה שהשיג או ישיג אדם שנמצא או ימצא" (הקדמת הרמב"ם לפרק 'חלק', היסוד השביעי). הרמב"ם מתאר את משה כמי שעומד אפילו במעלת מלאך ה':

הוא עליו השלום הגיע התעלותו מן האנושות עד המעלה המלאכותית ונכלל במעלת המלאכים. לא נשאר מסך שלא קרעו ונכנס ממנו ולא מנעו מונע גופני, ולא נתערב לו שום חסרון, בין רב למעט. ונתבטלו ממנו הכוחות הדמיוניות והחושיות, והשגותיו, ונבדל כוחו המתעורר, המשתוקק ונשאר שכל בלבד. ועל העניין הזה נאמר עליו שהיה מדבר עם ה' יתי בלא אמצעיות מן המלאכים (הקדמה לפרק 'חלק', שם).

הראיה לעליונותו של משה על הנביאים שהיו לפניו הוא ממה שנאמר על אברהם "וירא אל אברהם... ושמי ה' לא נודעתי להם" (שמי' ו ג), ובוודאי שלא נודע ה' אל נביאים שהיו לפני אברהם. הראיה לעליונות של משה על אלה שהיו אחריו היא ממה שנאמר על משה "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים" (דבי' לד ט).

משה היה מושלם בכל המעלות השכליות ובכל מעלות המידות שאדם ילוד אישה יכול להגיע אליהן. הוא אף ביקש להבין את מהות האל ואומר "הראני נא את כבודך" (שמי' לג יח), אך האל ענה לו, כי מטרה זו לא יוכל בן אדם להשיג באשר הוא אדם, "כי לא יראני האדם וחי" (שם שם כ). אבל פרט לנקודה אחרונה זו השיג משה את ראיית האל המושלמת ביותר, ראייה ללא מחיצות כלשהן, והוא 'ראה' אותו, כמאמר חז"ל, "באספקלריה מאירה"¹³, כלומר במראה מלוטשת.

גדולתו של משה מתבטאת גם בכך שנבואתו אינה חד פעמית, כנבואת רבים מן הנביאים האחרים. נבואתו היא על טבעית, והוא מקבלה לא באמצעות הכוח המדמה אלא באמצעות שכלו. גם השליחות ומתן התורה מייחדים את משה משאר הנביאים. את משה שלח האל לאומה העברית כדי לתת לה חוקים ומשפטים, את התורה ומצוותיה. נביאים אחרים מסרו את דבריהם לעם כי השפע שהושפע עליהם מן השכל האלוהי היה רב מדי בשבילם, ועל כן האצילו ממנו גם לעם.

גם צורת נבואתו של משה שונה הייתה מצורת נבואתם של נביאים אחרים. כל הנביאים מתנבאים במראות, בחלום או בהקיץ, והנבואה ניתנה להם בצורת משל או על ידי מלאך, ובאספקלריה שאינה מאירה, והם עצמם נבהלים ופחדים מן החזון, ואינם יכולים להתנבא אלא כאשר פוקד ה' עליהם לעשות זאת. לא כך משה: הוא מתנבא בהקיץ, בעמידה ולא בכריעה או בפילה, כמו שכתוב "ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו" (במ' ז פט); הוא לא נתנבא ע"י מלאך כי עם ע"י האל בעצמו, כנאמר "פה אל פה אדבר בו" (שם יב יח), וכנאמר "וידבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו" (שמי' לג יא); משה ראה את דבר האל באופן ברור ולא את המשל בלבד, "פה אל פה אדבר בו, ומראה ולא בחידת, ותמנת ה' יביט" (במ' יח ב); הוא לא איבד את עשתונותו בשעת הנבואה ולא פחד, והתנבא בכל עת שרצה כי היה מוכן לנבואה בכל עת ובכל שעה, "ועמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם" שם ט ח). חז"ל אמרו על פסוק זה: "אשרי ילוד אשה שכך היה מובטח, שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עמו" (ספרי בהעלותך, פיסקה סח).

¹³ הביטוי לקוח מדברי חז"ל ביבמות מט ע"א: "משה רבנו נסתכל באספקלריה המאירה".

גם האותות והמופתים שעשה משה נבדלים מן האותות שעשו נביאים אחרים. אותותיו נעשו בפרהסיה, לעיני ציבור גדול, בעוד האותות שעשו נביאים אחרים נעשו לפני יחידים או לפני אנשים מעטים. האותות שעשה משה כבר בתחילת שליחותו אל העם נעשו בפרהסיה, "לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו... אשר עשה משה לעיני כל ישראל" (דב' לד יא-יב). ולעומתם - המופתים שעשה אלישע, למשל, כששאל מלך ישראל את גיחזי: "ספרה נא לי את הגדלות אשר עשה אלישע", וגיחזי מספר לו שהנביא אלישע החיה ילד מת, ותוך כדי סיפור הופיעה האישה עם הילד: "ויאמר גחזי אדני המלך זאת האישה וזה בנה אשר החיה אלישע" (מל"ב ח ד-ה). באות שעשה יהושע - "שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון" (יהו' י יב) - שנראה כאילו נעשה לעיני כל ישראל, מדייק הרמב"ם בכתוב: "ויאמר לעיני ישראל" ולא נאמר "לעיני כל ישראל". ואף אליהו בהר הכרמל עשה את הנס לפני אנשים מעטים יחסית ולא לעיני כל העם.

מפניית ה' למשה "לך אמר להם שובו לכם לאהליכם, ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך" (דב' ה כז-כח) למד הרמב"ם, שכל הנביאים לאחר התנבאותם חזרו לבתיהם ולאורח חייהם הרגיל, ומשה לא חזר לאוהלו הראשון, ולכן גם פרש מאשתו צפורה "ומכל הדומה לה.... ונקשרה דעתו לצור העולמים ולא נסתלק מעליו ההוד לעולם וקרן עור פניו ונתקדש כמלאכים" (יהלכות יסודי התורה, פרק ז, הלכה ו).